

Торайғыров университетінің
ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛ

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
Торайғыров университета

**ТОРАЙҒЫРОВ
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ХАБАРШЫСЫ**

Филологиялық сериясы
1997 жылдан бастап шығады

**ВЕСТНИК
ТОРАЙҒЫРОВ
УНИВЕРСИТЕТА**

Филологическая серия
Издается с 1997 года

ISSN 2710-3528

№ 3 (2020)
Павлодар

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ ТОРАЙГЫРОВ УНИВЕРСИТЕТА

Филологическая серия

выходит 4 раза в год

СВИДЕТЕЛЬСТВО

О постановке на учет, переучет периодического печатного издания,
информационного агентства и сетевого издания

№ KZ30VPYU00029268

выдано

Министерством информации и общественного развития
Республики Казахстан

Тематическая направленность

публикация материалов в области лингвистики, и языкознания

Подписной индекс – 76132

Бас редакторы – главный редактор

Жусупов Н. К.

д.ф.н., профессор

Заместитель главного редактора

Анесова А. Ж., доктор *PhD*

Ответственный секретарь

Уайханова М. А., доктор *PhD*

Редакция алқасы – Редакционная коллегия

Дементьев В. В., *д.ф.н., профессор (Российская Федерация)*

Еспенбетов А. С., *д.ф.н., профессор*

Трушев А. К., *д.ф.н., профессор*

Маслова В. А., *д.ф.н., профессор (Белоруссия)*

Пименова М. В., *д.ф.н., профессор (Российская Федерация)*

Баратова М. Н., *д.ф.н., профессор*

Аймухамбет Ж. А., *д.ф.н., профессор*

Шапауов Ә. Қ., *д.ф.н., профессор*

Шокубаева З. Ж., *технический редактор*

За достоверность материалов и рекламы ответственность несут авторы и рекламодатели

Редакция оставляет за собой право на отклонение материалов

При использовании материалов журнала ссылка на «Вестник Торайгыров университета» обязательна

<https://doi.org/10.48081/EJSK9532>**А. С. Ақтанова, Н. Ж. Аймухаметова**

Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті,
Қазақстан Республикасы, Семей қ.

**«АБАЙ ЖОЛЫ» РОМАНЫНДАҒЫ АБАЙ БЕЙНЕСİNДЕГІ
«ТОЛЫҚ АДАМ» КОНЦЕПТІСІ**

Мақалада Абай Құнанбайұлының «толық адам» тұжырымы ақының өз өлеңдері мен М. О. Әуезовтің «Абай жолы» романындағы Абай бейнесі арқылы дәйектеген. Абайдың «толық адам» тұжырымындағы негізгі түйінді ойға бүгінгі заман адамы көңарасы тұрғысынан талдап, пікір берілген. Авторлар өз ой-пікірлерін философия мен әдебиеттану бағытында жазылған зерттеулерге сүйеніп дәлелдеген. Романдағы Абай мен өмірдегі ақын тұлғасының бүтіндігі мен тұтас бейнелігі туралы ой саралап, ақын шығармашылығы арқылы нақтылы көрсетеді. Адамзат қоғамындағы заманына лайықты өсу, өркендеумен адам жанының құлдырушылығы да қатар жүреді. Абай Құнанбайұлының «толық адам» ұғымының заманымызға лайықты бейнесіне арналған мақалада Абай Құнанбайұлының өз түптұлға лирикалық келбеті мен көркем шығармадағы бейнесінің тұтастығына арналған. Абай қарасөздеріндегі адамгершілік ұстанымдарының да ақын лирикалық тұлғасымен ұштасуы және «Абай жолы» роман-эпопеясындағы бейнедегі философиялық иірім де біршама талданған. Мақаладағы «хәл бүтіндігі» деген айдар арқылы берілген талдаулар де қазіргі қазақ қоғамындағы адамгершілік туралы сөз болады. Адамның ішкі әлемінің толықтығы, материалдық жағынан толықтығы бүтін адам бейнесін келтіруі керек екеніне назар аудартады. Рухани бүтіндіктің бастауы адамның ішкі жандүниесіндегі толығымен келетінін Абай Құнанбайұлының шығармашылығы мен ол туралы жазылған көркем туынды арқылы ашып көрсетеді.

Кілтті сөздер: «Толық адам» тұжырымы, Абай адамгершілігі, таза адам, романдағы бейне, ақын тұлғасы.

Кіріспе

Хәкім Абай Құнанбайұлының 175 жылдық мерейтойы жаңа бастамалар мен тың зерттеулерге бастама болғаны анық. Көреген қазақ халқы үшін қараңғыда жанған шамшырақ саналатын хәкім Абайдың қазақ әдебиетінде, ұлт тағдырында атқарар орны ерекше. «Артыңнан сөзің менен ісін қалса өлсең де, өлмегенмен боласың тең», – деген Абай тек қана қазақ халқы үшін ғана емес, күллі ғалам үшін мәңгілік нұр шашатын алау сынды шексіз тұлға, шексіз тұжырым. Хәкімнің даналық иірімдері, әдеби еңбектері тек қана ұлттық ой айшықтарымен ғана шектеліп қалмаған. Жалпы күллі адам баласының бақытты өмір кешуі, толық адам болу шарттарына, өмірді мәнді сүру формуласына, адамзат игілігіне негізделген. Абайдың «имани гүлі» болсын, «толық адам» бейнесі болсын жан тазалығымен адам әрекетінің үндесуінде жатыр.

Абай Құнанбайұлы ғұлама, ойшыл, ақын, ағартушы, ұлттың жаңа әдебиетінің негізін қалаушы, аудармашы, композитор ретінде ел тарихында өшпес із қалдырғаны сөзсіз. Оның өлеңдері мен қара сөздерінде ұлт болмысы, бітімі, тұрмысы, тіршілігі, дүниетанымы, мінезі, жаны, діні, ділі, тілі, рухы көрініс тауып, кейін Абай әлемі деген бірегей құбылыс ретінде бағаланды [1].

Зерттеудің нысаны: М. О. Әуезовтің «Абай жолы» романындағы Абайдың көркем бейнесі мен ақын өлеңдеріндегі үндестік мәселесі.

Зерттеудің пәні: Әдебиет теориясы мен эстетикасы.

Мақсаты: М. О. Әуезовтің «Абай жолы» роман-эпопеясында сомдаған Абайдың көркем бейнесіндегі «толық адам» ұғымы мен ақынның өз шығармаларындағы «толық адамның» үндестігін анықтау арқылы Абайдың ақындық тұлғасын айқындау.

Міндеттері:

М. О. Әуезовтің «Абай жолы» романы бойынша нақтылы мысалдар арқылы дәлелді тұдырым ұсыну;

Абай Құнанбайұлы шығармаларындағы «толық адам» ұғымының ақынның өз тұлғасымен үндестігін айқындау.

Зерттеудің әдістері мен нәтижесі: Абай Құнанбайұлының шығармашылығына заманауи көзқараста баға беру, жаңаша сипаттау, заманға лайықты түсіндіру барысында салыстыру, қорытындылау әдістері пайдаланылды. Зерттеудің түпкі нәтижесі ретінде Абай Құнанбайұлының лирикалық тұлғасы мен көркем шығармадағы бейнесінің бүтіндігін анықтау.

Абай Құнанбайұлының бар ғұмырында арман қылып, насихаттаған «толық адам» бейнесі қандай? Неліктен Абай толық деген сөзді алды? Толу, толысу деген ұғымдардың мағынасын қалай саралады? Абайдың ақындық тұлғасы «Абай жолы» романында қалай көрінді?

Абай армандаған «толық адам» бейнесі жалпы адамзат бойындағы хал бүтіндігінің үйлесуінде жатыр.

Әл бүтіндігі. Рухани жағдайдың толықтығы. Яғни, жаратылғанның жаратушыны тануы, құдай мен адам арасындағы байланыс. Жаратқанның жаратылғанға аманатқа берген жүректің тазалығы, ой тазалығы. Абай айтып көрсеткендей, адам баласының өзімен бірге жалған дүниеден, мәңгілік, шынайы өмірге алып кететін hareketтері. Мәселен, М. Мырзахметов: «Абайдағы толық адам ілімінің бастау көздерін тауып, оның тарихи жолдарын анықтау аса қажет болып тұр. Көпке дейін зерттеушілер Абайдағы толық адам ілімінің төркінін мұсылмандық шығыстан іздеп, «Кабуснамадағы» жәуанмәртлік туралы пікірмен ұштастырып келдік», – деп Абай іліміндегі толықтықтың бастауын ақын шығыс әдебиетінен ғана емес, қазақ халық ауыз әдебиеті мұрасынан және өзінен бұрынғы қазақ ақындарының шығармашылығымен байланысты екеніне тоқталады [2]. Адамның ішкі әлемінің толықтығы. Бұл – хәл бүтіндігі.

Бұл тұрғысында Абай өзінің 17 қарасөзінде анық көрсетеді. Қайрат, ақыл, жүрек үшеуі өнерлерін айтысып, таласып келіп, ғылымға жүгінеді. Әр қайсысы өзінің адам өміріндегі маңыздылығын көрсетуге, дәлелдеуге тырысады. «Ақыл, сенің қырың көп, жүрек сенің ол көп қырыңа жүрмейді. Жаксылық айтқаныңа жаны-діні құмар болады. Көнбек түгіл қуанады. Жаманшылық айтқаныңа ермейді. Ермек түгіл жиреніп, үйден қуып шығарады. – Қайрат, сенің қаруың көп, күшің мол, сенің де еркіңе жібермейді. Орынды іске күшінді аятпайды. Орынсыз жерге қолыңды босатпайды. Осы үшеуің басыңды қос, бәрін де жүрекке билет, – деп ұқтырып айтушының аты ғылым екен. Осы үшеуің бір кісінде менің айтқанымдай табылсаңдар, табаның топтырағы көзге сүртерлік қасиетті адам – сол. Үшеуің ала болсаң, мен жүректі жақтадым. Құдайшылық сонда, қалпыңды таза сақта, құдай тағала қалпыңа әрдайым қарайды деп кітаптың айтқаны осы, – депті (17 қарасөз) ». [3.104] Осылайша, хәкім, жүректің үстемдігін көрсетеді. Адам руханиятының толықтығында жүректің атқарар орны ерекше. Жүрек, жаратқанның жаратылғанға берген аманаты. Нұрдың мекені. Жүрек адам жаратылысындағы ең тұғырлы мүшелердің бірі. Ол, кешірілмес өкпені де, паң тәккаппарлықты да кешіре алатын, маххабатқа толы орган. Бастысы оны қарайтып не қатайтып алмау. Таза жүрек.

Хәкім, өзінің он төртінші қара сөзінде жүректің адам өміріндегі маңызын тереңнен тарқатады. Қазақтың түсінігіндегі жүректі кісі, батыр кісі екендігіне тоқталып жүректің басқа қырларына тоқталады. Әркімнің өзіне ойлаған игілігін өзгеге ойлауы, өзге үшін шын тілектес болуыда үлкен жүректің ісі. Адам қателікті ақымақ болғандығынан жасамайды, жүректе қайраттың болмауынан ағаттық жібереді. Яғни адам ақылы мен біліміне пана болатын, ұстамдылық пен мінездің, қайрат, жігердің мекені жүрек. Хәкімнің қара сөзді «Тірі адамның жүректен аяулы жері бола ма?» – деп, бастау себебі де осы.

1896 жылы жарық көрген «Алланың өзі де рас, сөзі де рас» (үш сүю) атты өлеңінде:

Махаббатпен жаратқан адамзатты,
Сен де сүй ол алланы жаннан тәтті.
Адамзаттын бәрін сүй бауырым деп,

Және хақ жолы осы деп әділеттің,-деп өзінің «үш сүюі» арқылы адам руханиятын таза ұстаудың тұтас формуласын көрсетеді. Алланы, адамзатты, әділетті сүю. Бұл, иманның және жүрек тазалығы мен ой тазалығының қақпасы істептес.

Кемеңгер ақынның ұлы мақсат-мүдделері бізге тамаша гуманистік еңбектері арқылы жетті. Абай қалдырған бұл мұралар өз дәуірінің алуан түрлі мәселелерін қамтыды, сол кезеңдегі қазақ елінің шын сырын ашты. Абайдың шығармалары – өз дәуірінің келелі мәселелерін реалистікпен суреттейтін, ағартушылық гуманистік мазмұнға бай, ізгі ниеттер мен терең ойларға толы, шебер тілді көркем туындылар [3].

Хал бүтіндігі. Адамның материалдық жағдайының толықтығы. Мал-мүлкі, киер киімі, ішер асы, жаратар ақшасының өз несібесіне негізделген баршылығы. Жалған дүниеге сынаққа жіберілгендерді жұрт қатарлы баршылықта өмір сүруге, әрекет етуге шақырады. Жаратылғанның әрекетсіздігі жанбай жатып сөнуімен бірдей екендігін тұжырымдайды.

Хал бүтіндігіне жетуді өз шығармашылығында білім алу және еңбек ету жолдарымен насихаттайды.

Білім алу. «Адамның көңілі шын мейірленсе, білім-ғылымның өзі де адамға мейірленіп, қолға түседі. Шала мейір шала байқалады» [4]. Білім ал, әлемді таны, оқы бастысы сол білім-ғылымға деген үлкен махаббатпен, салғырттықсыз сүйіспеншілікпен оқы.

Еңбек ету. Әрекет жаса. Өзінің екінші қара сөзінде еңбектің маңызын шебер суреттейді. Сарт, ноғай, орыс ұлттарына деген халықтың о, баста қалыптасқан теріс пікірі мен олардың бойындағы еңбекқорлық пен ізденісті қазақ бойындағы жалқаулықпен салыстырады. Яғни, ақын жәй ғана салыстырып қоймайды, сол арқылы қазақты бос мақтаннан ада болып еңбек етуге шақырады. «Осы елдің үнем қылып жүргені немене? Екі нәрсе. Әуелі ұрлық. Ұры ұрлықпен мал табам деп жүр. Екінші бұзақылар, біреудің оында жоқ пәлені ойына салып, бүйтсең бек боласың, бүйтсең кеп боласың, бүйтсең кек аласың, мықты атанасың деп, ауқаттыларды азғырғалы әлек болып жүр. Анттың, серттің, адалдықтың ұяттың бір тоқтаусы кеткені ме? Ұрыны тыю да оңай болар еді, бірақ осы бұзақының тіліне еретұғын, азатұғынбайларды кім тыяды?» [4, 1].

1896 жылы жарық көрген «Малға достын мұны жоқ малдан басқа» атты төрт шумақтан құралған өлеңінде:

«Осыны оқып, ойлай бер, болсаң зерек.

Еңбекті сат, ар сатып неге керек?

Үш ақ нәрсе адамның қасиеті:

Ыстық қайрат, нұрлы ақыл, жылы жүрек.» деп, қорытындылайды. Еңбек, адамдықтың қалыбы екендігін көрсетеді. Еңбек ет, тек адал еңбек қыл. Алдап, арбама, өтірік айтпай, адал табыс табуға үндейді.

Өзінің өмір сүрген шағындағы қазақтың ұлтсыздануы, азып-тозуы, мінез-құлқының өзгеруі, тіпті бүкіл болмысының адамшылық сипаттан кете бастауы, жұрттың білімнен қашықтап, надандыққа ұрынуы – осының бәрі Абайдың тәнін емес, жанын ауыртады. Сондықтан да ол осы ащы шындықты барын-барша айтып, елді ширатуға, оятуға, намысына тиіп, қайраттандыруға тырысып, сыншылдыққа, сыншылдыққа толы, өкініші мол өлеңдер жазып, қара сөзбен ойланып, күйзелді [5,4].

Қазақ үшін қараңғыда жанған шамшырақ саналатын Абай Құнанбайұлының шығармашылығындағы «толық адам» бейнесіне тоқталар болсақ, 175 өлең, 45 қара сөз, 3 поэмада дәлелдеулер мен талдаулар көптеп табылып, таусылмайтын пәтуалы әңгімеге ұласпақ. Жоғарыда көрсетілген талдау арқылы Абай қалың халыққа насихаттап, арман еткен «толық адам» бейнесіне тоқталдық. Ендігі, Абай арқылы қазақты күллі ғаламға танытқан М. О. Әуезовтың «Абай жолы» романындағы Абай бейнесіне тоқталсақ.

«Абай жолы» романындағы Абайдың хал бүтіндігі.

Романдағы хәкімнің халдық жағдайына үнілер болсақ, Абайда барлығы дерлік бар. Мал-мүлік, материалдық жағдай, киер киім, ішер ас ойшылдың бір басына сай қиюластырылған. Кемеңгерде бар дәулеттің барлығы әке мүлкі, Құнанбайдың мұрасы деген күннің өзінде, романда Абай өз шығармашылығында насихаттаған хал жақсартудың амалын толық дерлік орындайды. Яғни, білім алып, таным көкжиегін кеңейтеді. Шығыс, орыс ойшылдарының еңбектеріне әуес болып, оларды сүйіп оқиды.

Бастысы білім-ғылымға деген зор махаббатпен мейірленіп оқиды. Қаладан ауылға оралғаннан кейін, әке ісіне болысып, болыс болып еңбек етеді. Халық арасындағы мәселені шешім, көпшіліктің жоғын жоқтап, қалың бұқараны ізгілікке бастайды.

Романдағы Абай қаншалықты дәулетті болса да, дүниеқоңыздық, ашкөздік, көрсекызарлық, тойымсыздықсынды нәпсі қалауларынан ада суреттеледі. Романда ескіліктің бейнесі саналатын Құнанбай сынды бай-шондарлар қара халықты қанау арқылы өз дәулетін көтеріп жатқанда, Абай халық жанашыры ретінде бейнеленеді. Бірінші кітап пен төртінші кітап аралығы бала Абай мен дана Абайдың қалыптасу кезеңі. Абай бара-бара өмір тартысында шынығып, қауым, әлеумет істеріне араласа бастайды.

Оның Бөжей асындағы адамгершілік парызын өтеу әрекеттері, Байсал жылқыларын жайылымнан қуғысы келген шабармандардың зорлығына тыйым салуы, Құлыншақпен, Сүйіндікпен, Байдалымен парасат теңестіріп сөйлесулері үлкен тұлғаның қырларын аша түседі. Ол күшті мен тістіні танып, олардың озбырлықтарынан түршігіп қана қоймайды, кезі келгенде тежеусіз тоңмойындыққа тойтарыс та береді. Әкесінің Байсалдан жалғыз қыстауды тартып алуға ниет ауғанын көріп, Абай алғаш рет табанды қарсылық білдіреді: «Тартып алғыштың басы, шынға келсек, Байсал емес, өзіміз ғой. Байсал алушы емес, алынушы болып келмеп пе еді бұл күнге шейін? Өмір бойы бір-ақ қыстау сұрап, емінген өзіңіз емес пе едіңіз? Сол бір қыстаудың зарынан сіздің қасыңызға еріп, қолыңызды қостап, тіпті анау Бөжейді сабауға да барғаны көні? Байсалға тиген бір қыстауды қуған – зорлық». Қаһарман мінезінің толысуы жағынан қарағанда осы эпизод Абайдың ересек кездегі ірі істерінің бастауы саналмақ. Романдағы Абай бейнесі, дәл өз өлеңдеріндегідей оқиды, жетіледі, дамыйды бастысы қоғамға болысады. Халқына хайырлы перзенттің образы.

«Абай жолы» романындағы Абайдың хәл бүтіндігі.

Романдағы жазушының аса шебер байқампаздықпен нәзік суреттеген кейіпкері – Абай. Бас кейіпкер ой тазалығымен жүрек тазалығы үндесіп, көркем мінез қаһарман ретінде бейнеленеді. Туынды барысында болған оқиғалар мен халқының басына түскен қиын-қыстау сәттерді бар болмысымен сезініп, уайым кешеді, шешу жолдарын ізиді. Абай сөзі мен ісі соншалық нақты, әрбір әрекетіне нандыратын тұлға, заман мен халық қамын терең толғайтын үлкен ойшыл, ұлы ақын сипатында көрінеді. Хәкімнің ой тазалығы мен жүрек тазалығы, әдеби қайраткерге тән нәзік әрі ұстамды ішкі әлемі Абайдың бала жасынан бастап көрініс табады. Анығырақ, оқудан оралған Абай үшін Қодар мен Қамқа оқиғасы аса ауыр соғып, күйзеліске түседі, дертке шалдығады. Болған оқиғаны қабылдау, оның нәзік әлеміне, таза жүрегіне қиынға соғады. Бұл, Абайдың бозбала шағы. Есейіп ел ағасы атанатын жасқа жеткенде де, қараңғы қоғам бас кейіпкердің жүрегін қатайтып не болмаса қарайтып жібермиді. Бұл рухтың биіктігі. Сәлиқа қыздың тағдыры, Мәкен қыздың дауындығы ақынның әділдікті жақтауы, қала ішінде жұқпалы індет – оба тарап, халықтың мазасы қашқан сәттегі оның дүмше молдаларға қарсы шығып халық қамын ойлауы бәрі-бәрі дерлік терең ой мен уайымға салады. Болған оқиғалардағы бас кейіпкердің қабылдаған шешімдері жүрек тазалығымен тікелей байланысты. Қоғамда кездескен көптеген әділетсіздіктермен қараңғы ойлар оның ой және жүрек тазалығын бұза алмайды. Тобықты мен көкен елінің арасында болған жер дауында Абайдың тура биде туған жоқ деп әділетті шешім қабылдауы «толық адамның» бір бейнесі. Абай әділетті. Абай адамзатты сүйеді.

Ал, Абайдың жаратқанды сүйуі қалай бейнеленеді? Романды оқи отыра М. О. Әуезовтың «Абайдың діні – сыншыл ақылдың, адамгершіліктің діні» деген тұғырлы тұжырымына келісесің [6]. Туынды барысында ақынға қатысты діни оқиғалар ашық суреттелмесе де, бас кейіпкердің өмірімен үндесетін сол кезеннің діни жағдайын көрсететін элементтер кездеседі. Мәселен, әжесінің кәлімәмен немесе қара өлеңмен Абайды ұшықтауы, Оспанның бейіт басында ант байласуы, ас берілу, құран бағыштау, кезең аралық молдалардың бейнесі. Жеке Абайдың образына келетін болсақ, романдағы Абай, жаратқанның аманатына қиянат жасамаған адам.

Адал енбек еткен, әділ шешім қабылдаған, өз ортасына хайырлы перзент болған, адамзаттың қамын ойлаған, өз жағдайын асыра пайдаланбаған, жаратқанның сегіз сипатының бірі саналатын ғылым мен біліммен әуестенген, қарапайым, көркем мінез кейіпкер. Мұның барлығы үлкен имандылықтың бейнесі. Осы тұста академик Ғарифолла Есімнің: «Қазақ топырағында Абайға дейін Алланы тану, яғни теология мәселесімен арнайы шұғылданған ойшыл болмаған. Өзін сопылармыз деп атаған тақуалар (әулиелер) де «Алла бір, пайғамбар хақ» дегеннен аспаған» деген пікірімен келісеміз [7,17]. Роман барысында Абай өзінің жаратқанға адалдығын өз әрекетімен және харекетімен дәлелдейді.

Романдағы М. О. Әуезов жасаған Абай бейнесі, Хәкім Абай өз ғұмырында арман етіп, қалың көпшілікке өз шығармашылығы ақылы насихаттаған «толық адам» бейнесімен дәлме дәл. Хал бүтіндігі мен хәл бүтіндігі шебер үйлеседі. М. О. Әуезов өзінің естелігінде Абай бейнесін жасауда ақынның өлеңдері көп көмектесті дейді. Тендіктің сақталу шартының бір белгісі осы.

Қорытынды

Тарихи принцип Абай творчествосының сол дәуірдегі қоғамдық өмірмен тамырластығын танып — білудің бірден-бірден бір қажетті шарты екенін мойындай отырып, ақын шығармаларын бүгінгі оқырмандар қалайда өздерінің өмірге көзқарасы, арман-мұраттарын жалғастыра, жанастыра қабылдайтынын және жоққа шығара алмаймыз. Ендеше Абай шығармаларының қазіргі қоғамдық өмірде қандай орын алатынына, ой-санамызға қандай әсер беретініне, танымдық, көркемдік, тәрбиелік мәнін айқындауға да көңіл аудармай болмайды. Осы бір-бірімен тығыз байланысты екі принциптің біреуіне ғана назар аударылып, екіншісі еленбесе, ол мәселе жан-жақты байыптау мүмкіндігін шектейді, қалайда үстіртін, жеңіл қорытынды түйін жасауға әкеліп соғады. Абай творчествосының өз заманымен, сол кездегі қоғамдық өмірмен байланысын, сол кезде қандай зор танымдық, тәрбиелік міндет атқарғанын, сөз өнерінде не жаңалық әкелгенін толық түсінсек, сонда ғана біз оның кейінгі кезеңдерде, қазіргі заманда қоғамдық ой-сананың

әдебиеттің өркендеуіне қандай ықпал жасап келе жатқанын толық аңғара аламыз. Сондай-ақ ақын мұрасының өміршендігін, заман озған сайын маңызды, әсері қаншалықты күшейе түсетінін зер салып байыптасақ, оның өз заманының озық тілек-мақсаттарына сәйкес тарихи өмірдің өзі туғызған бастапқы сипат – қасиеттерін айқынырақ тани аламыз [8].

Туындыдағы бас кейіпкер адал еңбек етіп, аса үлкен сүйіспеншілікпен ғылыммен айналысады, өзі дамиды және қоғамды дамытуға тырысады. Нұрлы адам (хал бүтіндігі). Жартатқанды сүйеді, аманатқа қиянат жасамайды, адамзатты сүйеді, әділдікті сүйеді (хал бүтіндігі). Бірінші кітап пен төртінші кітап арлығында бас кейіпкерде тұлғалық даму ғана орын алады. Оның өмірінде болған келеңсіздіктер, әділетсіздіктер, халықтың қараңғылығы Абайдың ойын және жүрегін қарайппайды. Бұл оқыған, көзі ашық көкірегі ояу азаматтың бейнесі [9]. Яғни идеал кейіпкер. Абай пәлсапасымен айтқанда, ішкі әлемі мен сыртқы әлемі әсем үндескен «толық адам». М. О. Әуезов «Абай жолы» романы арқылы әлем және қазақ әдебиетіне зор үлес қосып қана қойған жоқ хәкімнің бар ғұмырында қалау еткен «толық адам» бейнесін жасап, Абайдың арманын орындады. Роман барысында жасалған Абай бейнесі (идеал бейне, «толық адам») адамзат үшін хайырлы тұлға болудың бағдаршамы істептес.

Абай Құнанбайұлының шығармаларындағы терең философиялық таным мен ұғымдарды қазіргі заман оқоырманына лайықтап түсіндіру маңызды жұмыстардың бірі. Абай Құнанбайұлы шығармашылығын түсіндірудің жаңа бір жолы «XIX ғасырдағы қазақ әдебиеті» электрондық оқу кұралында берілген [10]. Ел игілігі мен болашағы үшін Абай бағдар алар темірқазық десек, оның шығармаларындагі өзекті ой мен сана жаңғыртатын

Пайдаланған деректер тізімі:

1 ҚР Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Egemen Qazaqstan» газеті «Абай және ХХІ ғасырдағы Қазақстан» мақаласы. [Мәтін] // [Электрондық ресурс]. <https://egemen.kz/article/217247-abay-dgane-xxi-ghasyrdaghy-qazaqstan>

2 **Мырзахметұлы, М.** Абайтану – ХХІ ғасыр көгінде [Мәтін] // [Электрондық ресурс]. – abai.kzportal@gmail.com

3 А. Құнанбайұлы Шығармаларының екі томдық толық жинағы (2-том) / - Алматы : Жазушы, 2005. – 366 б.

4 **Сүйіншалиев, Х.** Абай Құнанбаев [Мәтін] // [Электрондық ресурс]. // - <http://abai.kaznu.kz/?p=1094>

5 **Қасқабасов, С.** Абай және ұлттық идея / С.Қасқабасов // Егемен Қазақстан. – 2005, – 2 шілде. – 4 б.

6 **Омар, А.** «Абайдың діні» [Мәтін] [Электронды ресурс]. – <https://abai.kz/post/40531>

7 **Ғарифолла Есім.** «Хәкім Абай». – Алматы : Атамұра – Қазақстан, 1994.

8 **Ахметов, З.** Кемел ақын, кемеңгер ойшыл / Кітапта : (Құнанбайұлы А. Шығармаларының екі томдық толық жинағы. 1 том. – Алматы: Жазушы, 2002. – 336 б.

9 **Әуезов М. О.** «Абай жолы» Роман – эпопея. Бірінші кітап. – Алматы, «Жазушы» 2013, – 376 б.

10 **Қапасова Б. Қ., Елікбаев, С. Т.** XIX ғасырдағы қазақ әдебиеті: электрондық оқу құралы. – 2020

References

1 QR Prezidenti Qasym-Jomart Toqaevtyń «Egemen Qazaqstan» gazetі «Abai jáne XXI ғасыrдағы Qazaqstan» мақаласы . [Mátin] [Article of the president of the Republic of Kazakhstan Kassym-Jomart Tokayev in the newspaper «Egemen Qazaqstan» «Abay and Kazakhstan in the XXI century».» [Text] [Electronic resource]. – <https://egemen.kz/article/217247-abay-dgane-xxi-ghasyrdaghy-qazaqstan>.

2 **Myrzahmetuly, M.** Abaitany – XXI ғасыr kóginde [Mátin] [Abay studies in the XXI century [Text] // [Electronic resource]. – abaikzportal@gmail.com].

3 **Qunanbauly, A.** Shyǵarmalarynyń eki tomdyq tolyq jinaǵy 2 tom. [A complete two-volume collection of A. Kunanbayuly's Works Volume 2]. – Алматы : 366 p.

4 **Súinshaliev H.** Abai Qunanbaev [Mátin] [Abay Kunanbayev [Text]. [Electronic resource]. – <http://abai.kaznu.kz/?p=1094>.

5 **Qasqabasov S.** Abai jáne ulttyq idea [Abay and the National idea] Ed. S. Kaskabasov In Egemen Kazakhstan. – 2005, – July 2. – 4.

6 **Omar, A.** «Abaidyń dini» [Mátin] [«Religion of Abai» [Text] [Electronic resource]. – <https://abai.kz/post/40531>.

7 **ǒarifolla Esim** «Hákim Abai». [«Hakim Abay»]. Алматы : Atamura – Kazakhstan, 1994.

8 **Ahmetov, Z.** Kemel aqyn, kemeńger oishyl. Kıtapta : [Kemel Akyn, the wise thinker In the book : (A complete two – volume collection of the works of A. Kunanbayuly. Volume 1]. – Алматы: Zhazushy, 2002. – 336 p.

9 **Áyезov, M. O.** «Abai joly» Roman-epopeia. Birinshi kitap. – [Novel-epic «The way of Abai». The first book] – Алматы: 2013. – 376 p.

10 **Qarasova, B. Q., Elikbaev S. T.** «XIX ғасырдағы қазақ әдебиеті» : электрондық оқу қуралы. [Electronic textbook] [«Kazakh literature of the XIX century»] : 2020.

Материал 18.09.20 баспаға түсті.

А. С. Актанова, Н. Ж. Аймухаметова

Концепция «Целого человека» в образе Абая в романе «Абай жолы»

Университет имени Шакарима г. Семей,
Республика Казахстан, г. Семей.

Материал поступил в редакцию 18.09.20.

В данной статье концепция о «Целостном человеке» Абая Кунанбаева подтверждается стихами самого поэта и образом Абая в романе М. О. Ауэзова «Путь Абая». Анализируются и комментируются основные идеи концепции Абая о «Целостном человеке» с точки зрения современного человека. Исследованы позиции авторов, основанных на исследованиях в области философии и литературы. Также, проанализированы идеи единства и цельности Абая в романе и личности поэта-просветителя в жизни через творчество поэта.

Современный рост и процветание человеческого общества сопровождаются упадком человеческой души. Статья, посвященная современному образу концепции Абая Кунанбаева о «Целостном человеке», посвящена целостности оригинального лирического образа Абая Кунанбаева в его художественном произведении. Также анализируется сочетание моральных принципов в словах назиданиях Абая с лирической личностью поэта и философский уклад образа в эпическом романе «Путь Абая». Анализ статьи в рубрике «Целостность состояния» также говорит о нравственности современного казахского общества. Особое внимание уделяется на то, что завершенность внутреннего мира человека и материальная завершенность должны давать изображение всего человека. Через творчество и произведения искусства Абай Кунанбаева показывает, что начало духовного единства приходит с полнотой человеческой души. Творчество и произведения искусства Абая Кунанбаева показывают, что начало духовного единства приходит с полнотой человеческой души.

Ключевые слова: формулировка «целостный человек», мораль Абая, чистый человек, образ в романе, личность поэта.

A. S. Aktanova, N. Zh. Aimukhmetova

the concept of «The whole person» in the image of Abai in the novel «Abai zholy»

University Shakarim of Semey,
Republic of Kazakhstan, Semey.
Material received on 18.09.20.

In this article, the concept of the «Whole person» of Abai Kunanbaiuly is confirmed by the poetry of the poet himself and the image of Abai in the novel by M. O. Auezov «The Way of Abai». Analyzed and commented on the main ideas of Abai's concept of «Holistic man» from the point of view of a modern man. The authors' positions based on research in the field of philosophy and literature have been investigated. Also, the ideas of the unity and integrity of Abai in the novel and the personality of the poet – the enlightener in life through the poet's work are analyzed.

The modern growth and prosperity of human society is accompanied by the decline of the human soul. The article devoted to the modern image of Abai Kunanbayuly's concept of «Integral man» is devoted to the integrity of the original lyrical image of Abai Kunanbayuly in his work of art.

It also analyzes the combination of moral principles in words: edification Abay with lyrical personality of the poet and philosophical structure of the image in the epic novel «Abai's Way». The analysis of the article in the category «integrity of the state» also speaks about the morality of modern Kazakh society. Special attention is paid to the fact that the completeness of the inner world of a person and material completeness should give an image of the whole person. Through creativity and works of art, Abay Kunanbayuly shows that the beginning of spiritual unity comes with the fullness of the human soul. Abay Kunanbayuly's works and works of art show that the beginning of spiritual unity comes with the fullness of the human soul.

Keywords: the phrase «Whole person», Abay's morality, pure person, the image in the novel, the personality of the poet.

Теруге 30.09.2020 ж. жіберілді. Басуға 14.10.2020 ж. қол қойылды.

Электронды баспа

2,23 Мб RAM

Шартты баспа табағы 28,8. Таралымы 300 дана. Бағасы келісім бойынша.

Компьютерде беттеген: А. Елемесқызы

Корректор: А. Р. Омарова

Тапсырыс № 3710

Сдано в набор 30.09.2020 г. Подписано в печать 14.10.2020 г.

Электронное издание

2,23 Мб RAM

Усл. печ. л. 28,8. Тираж 300 экз. Цена договорная.

Компьютерная верстка: А. Елемесқызы

Корректор: А. Р. Омарова

Заказ № 3710

«Toraighyrov University» баспасынан басылып шығарылған

Торайғыров университет

140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

«Toraighyrov University» баспасы

Торайғыров университет

140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

67-36-69

e-mail: kereku@tou.edu.kz

www.vestnik.tou.edu.kz